

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію Глеб Оксани Володимирівни з теми «Формування у старшокласників уміння інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори української літератури»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література)

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямами наукових досліджень

Становлення, самореалізація та національне самоусвідомлення молоді в сучасному світі насамперед реалізується через літературну освіту. Адже література є «потужним носієм ідентичності нації, її генетичного коду» й одночасно мистецтвом, що формує естетичні смаки, спонукає до самостійності мислення, впливає на розвиток творчих здібностей. Ці функціональні та мотиваційні компетентності належать до ключових. Для їхньої реалізації важливо сформувати потребу у читанні та творчому осмисленні тексту. Це не що інше як інтерпретування художнього твору, що передбачає виявлення прихованих смыслів та глибинне проникнення в текстуальну тканину твору. Такий підхід до вивчення літератури передбачений у державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття», Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, чинних програмах з української літератури.

З огляду на це дисертаційне дослідження Глеб О. В. на часі, оскільки репрезентує 'власне оригінальне розв'язання проблеми формування у старшокласників уміння інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори на уроках української літератури. Як справедливо стверджує автор, недостатнім є опрацювання цього питання у теоретичному і практичному аспектах. Тому й виникла необхідність визначити шляхи, методи і прийоми формування у старшокласників уміння інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори української літератури.

Робота виконана відповідно до наукової теми кафедри української літератури Інституту філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» «Оптимальні шляхи реалізації інтерпретаційних можливостей творів української літератури, рекомендованих чинною програмою Міністерства освіти і науки для середніх і старших класів загальноосвітніх закладів» (державний реєстраційний номер – 0113U007422). Тому вважаємо, що тема дисертації Глеб Оксани Володимирівни актуальна, суспільно й науково важлива.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертациї

Аналіз дисертації дозволяє стверджувати, що викладені в ній наукові положення достатньо обґрунтовані. На підставі всебічного вивчення досліджуваної проблеми й осмислення теоретичних положень дисертантка правильно визначила об'єкт, предмет, мету дослідження.

Робота змістовна, ґрунтовна, логічно структурована: має вступ, три розділи з висновками до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити обрану методику формування у старшокласників уміння інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори української літератури, – була успішно реалізована завдяки правильно визначеному вихідним положенням, завданням та методам дослідження.

Структура дисертації відображає послідовність розв'язання поставлених завдань на різних етапах дослідження. У першому розділі «Теоретичні засади формування у старшокласників уміння інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори української літератури» проаналізовано, узагальнено, систематизовано наукову літературу з означеної проблеми. Критично осмислено найбільш вагомі класичні праці з філософії, естетики, літературознавства, педагогіки, психології, методики та найновіші досягнення у цих галузях. Теоретичні основи роботи засвідчують ерудицію дисертантки, ґрунтовність її пошуків, уміння виокремити з величезного масиву праць ті, що, окрім теоретичного підґрунтя, мають беззаперечне практичне значення. Важливо, що відображені етапи від найпростіших інтерпретацій в контексті античної філософії та естетики до сучасних літературознавчих тлумачень та розкодувань ліричних творів. Таким чином дисертантка виразно окреслила еволюцію літературознавчої науки.

Викликає повагу обізнаність дисертантки з сучасними літературно-критичними працями Є. Барана, І. Бондаря-Терещенка, В. Даниленка, Д. Дроздовського та використання на уроках літератури витягів із цих публікацій. Одночасно О. Глеб, вказуючи на ідеологічні нашарування, виявляє цінний пласт ідей, положень у працях науковців (теоретиків літератури, психологів, методистів) радянської доби (О. Бандура, Г. Поспелов, С. Рубінштейн, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, В. Неділько, К. Сторчак та ін.), а також українських учених з діаспори (Л. Білецький, В. Державин, І. Качуровський, І. Кошелівець), твори яких не так давно прийшли до читача.

Окрім того, системно викладено й обґрунтовано сутність базових понять дослідження, висвітлено психологічні основи інтерпретації ліричних та ліро-епічних творів. Глибини, чіткості й логічної виразності рецензований праці додає по-справжньому науковий підхід автора до формування поняттєвого апарату дослідження. Оксана Володимирівна уточнює, коригує або пояснює значення багатьох наукових термінів, уникає їх некоректного уживання, взаємозаміни близьких за значенням дефініцій. Автор послуговується працями теоретиків літератури для визначення й оперування ключовими термінами «інтерпретація», «ідейно-художній аналіз», «літературна критика», «архетипи», «художній образ», «тропи». Дисертантка слушно зауважує, що академічний виклад у словниках та посібниках з теорії літератури переважно розрахований на студентів, тому складний для сприймання школолярами. Укладений О. Глеб «Шкільний літературознавчий словник» став теоретичною базою для проведення експериментального

навчання і цінним надбанням для вчителів-практиків. Суттєвим доповненням до словника є запропоновані авторські рисунки, схеми, таблиці, що відображають значний за обсягом матеріал з теорії літератури у концентрованому, а часто й візуалізованому вигляді. Такий вид роботи засвідчує не тільки аналітично-узагальнювальні вміння автора, а й володіння основами інфографіки, яка в сучасному інформаційному просторі набуває поширення. Використання таких допоміжних матеріалів на уроках є важливим підґрунтям для ефективного засвоєння теоретичних знань та їх практичного застосування старшокласниками.

Важливо й те, що дисерантка подає низку власних цікавих і перспективних для роботи спостережень, аналізуючи наукову літературу.

У другому розділі масштабно окреслено сучасний стан методики формування вмінь інтерпретувати твори.

Зокрема, скрупульозно проаналізовано зміст навчально-методичного забезпечення старшокласників з української літератури, визначено методичні аспекти інтерпретації ліричних та ліро-епічних творів, схарактеризовано критерії, показники, рівні сформованості в учнів інтерпретаційних умінь.

Особливої уваги заслуговує ґрутовний аналіз чинних програм з української літератури (рівень стандарту і профільний (філологічний) рівень), підручників і методичних посібників, дисертаційних праць з проблеми дослідження. Це дало змогу Оксані Володимирівні дійти цілком аргументованого висновку, що оптимальним є таке навантаження шкільної програми, коли на вивчення ліричних творів (включно з ліро-епічними) виділяється близько третини усього обсягу навчальних годин. Проте у чинній шкільній програмі з української літератури цей принцип порушується, як і принципи системності, послідовності й градації нарощування знань, умінь і навичок ідейно-художнього аналізу поетичних текстів. Вказано також і на твори, що нецікаві або ж незрозумілі учням. Те, що програма, особливо для старших класів, потребує корекції та оновлення, очевидно, адже стереотипи заважають «просіяти» крізь сито сучасних літературознавчих критеріїв тексти, тому вони зберігаються у шкільних програмах за інерцією.

Варто наголосити на тому, що під час проведення констатувального експерименту було охоплено різні категорії реципієнтів: старшокласники, студенти-філологи та вчителі-словесники з різним стажем роботи: 3-5, 10-15 та 20 і більше років. Дещо несподіваними і симптоматичними були результати анкетування. Зокрема, найкращі результати показали студенти випускних курсів спеціальності «Українська мова та література», а найгірші – вчителі з досвідом роботи більше 15 років. Це засвідчує якісні зміни у підходах до викладання історико- та теоретико-літературних курсів в університетах, що є відрядним фактом. Проте, окрім теоретичних знань, завтрашні вчителі-словесники потребуватимуть відповідних підручників, методичних посібників. Сподіваємося, що дисертаційне дослідження Глеб О. В. буде гарним підґрунтям для впровадження нових підходів до сучасного шкільного аналізу ліричного твору на інтерпретаційній основі.

У цьому розділі також здійснено скрупульозний аналіз методичних аспектів означеної проблеми, виявлено багато раціональних зерен у класичній методиці. Важливо, що дисертантка бере до уваги не тільки праці методистів, а й відомих письменників (наприклад, М. Рильського), які долучилися до методики інтерпретації ліричного твору. Проте важко не погодитися з невтішним висновком Оксани Володимирівни, що зафікована ще в минулому столітті відомими вченими Т. Бугайко та Ф. Бугайком сумна тенденція аналізу ліричного твору за допомогою «механічної реєстрації художніх засобів у відриві від їх змістової функції», на жаль, актуальна ще й нині. Напрацювання українських методистів класиків та сучасників стали основою для розроблення О. Глеб експериментальних методичних зasad формування у старшокласників уміння інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори української літератури. У роботі виокремлено низку методів, прийомів, засобів, традиційних і таких, що в останні десятиліття актуалізуються в сучасній практиці роботи учителів-словесників, наприклад, інтерактивні, креативні.

З метою обґрунтування критеріїв і рівнів сформованості інтерпретаційних умінь старшокласників, дисертанткою було враховано показники, за якими можна сформувати ці критерії та обґрунтувати рівні інтерпретаційної компетентності. Дані були отримані в результаті констатувального зりзу. Це дало змогу методично правильно організувати експериментальне навчання.

Третій розділ роботи відбуває процес перевірки ефективності і впровадження методики формування у старшокласників умінь інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори на уроках української літератури на формувальному етапі наукового експерименту. Представлена в ньому експериментальна програма (зміст, основні положення) має чітку структуру й серйозне теоретичне підґрунтя, містить усі складники для повноцінного й ґрунтовного дослідження (мету, ідею, завдання, форми (види), методи та прийоми навчальної діяльності, результати моніторингових зりзів тощо). Програма дослідного навчання складається з трьох логічно виважених етапів, що мали конкретну мету, систему різноманітних за змістом і характером завдань, які забезпечували поступове формування інтерпретаційний умінь учнів експериментальних класів.

Варто відзначити в опонованій роботі й те, що використання новітніх технологій, зокрема мережі Інтернет, є беззаперечною методичною знахідкою дисертантки, яка зацікавила учнів ХХІ століття завданнями, що надходять на їхню електронну пошту, та електронним «Шкільним літературознавчим словником». Для переважної більшості сучасних школярів «спілкування» з комп’ютером є необхідністю, а Інтернет – середовищем постійного перебування. Тому втручання вчителя в інтернет-середовище учнів саме таким способом, може дати й уже дало плоди, що й засвідчує експеримент Оксани Володимирівни. Особливий інтерес викликає розроблена система запитань і завдань, застосованих на першій фазі науково-практичного експерименту. Старшокласникам було запропоновано для

аналізу твори, які вони вивчали у 5 класі, зокрема, незрозумілого і нерозшифрованого, тому й не сприйнятого ні тепер, ні тоді Б. - І. Антонича. За допомогою рольової гри: стати опонентами тодішніх критиків, які так само не сприймали вірші поета, та з допомогою низки взаємодоповнюваних методів і прийомів учні вибудували асоціативний ланцюжок через розкриття архетипних образів у близьких за темою поезіях Б. - І. Антонича «Вишні» і Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати». Гарним доповненням до розуміння й розкодування творчості цього унікального поета став вірш І. Малковича «Антонич».

Власне для проведення експериментальних уроків вибрано твори уже достатньо опрацьовані літературознавцями, проте тільки завдяки інтерпретації ліричні твори збліснули новими гранями, а в ліро-епічних творах став відчутним власне ліричний струмінь, оскільки увагу зосереджено на глибокому розшифруванні пейзажних замальовок, ліричних відступів тощо. З філігранною майстерністю виконано інтерпретацію балад Т. Шевченка, поеми «Мойсей» І. Франка, драматичних поем Лесі Українки, лірики Б. - І Антонича, роману у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко. Як результат, розкрито багато скованого між рядків, розшифровано «темні місця», твори стали зрозумілими, їхня естетична цінність увиразнилася.

Цікаво, що в роботі час від часу натрапляємо на образні вислови дисертантки: «епоха інформаційного штурму», «інтерес до інтерпретації як сфери маленьких відкриттів», «Дніпро – аорта України», що надає роботі індивідуального забарвлення.

Експериментальна частина дисертації свідчить про сумлінну практичну перевірку висунutoї гіпотези. Ефективність розробленої методики підтверджена результатами аналізу виконаних учнями експериментальних і контрольних класів письмових завдань, у відповідях учні експериментальних класів демонструють комплекс умінь, якими вони оволоділи за період проведення експерименту.

На всіх етапах дослідження, описаних у трьох розділах дисертації, зроблено узагальнення і висновки. Загальні висновки узгоджені зі змістом сформульованих у вступі завдань і матеріалами кожного з розділів, їх можна вважати достовірними й ґрунтовними, що забезпечено вмілим використанням положень прикладних наукових досліджень, сучасних засобів і методик проведення аналізу результатів дослідного навчання, достатньою кількістю статистичної інформації.

Оцінювання новизни й достовірності досліджень

Найбільш суттєвими і важливими здобутками, що характеризують новизну дисертації, є такі:

обґрунтування теоретичних зasad формування у старшокласників уміння інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори української літератури; уточнення й конкретизація сутності поняття «уміння інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори»; визначення психолого-педагогічних умов оптимального рівня особистісної інтерпретації старшокласниками ліричних і ліро-епічні творів на уроках української літератури; обґрунтування критеріїв,

показників і рівнів сформованості умінь старшокласників інтерпретувати поетичні твори; розроблення методики формування у старшокласників уміння інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори української літератури;

Подальшого розвитку набули положення про вплив самостійних інтерпретацій учнів на ідейно-художній аналіз поетичних текстів. Результати експериментальної роботи, а саме: наукова новизна, теоретичні і практичні висновки, методичні рекомендації, – достовірні, що підтверджено у процесі наукового дослідження засобами різноманітних загальнометодологічних, загальнонаукових і специфічних методів, статистичними даними експерименту, узгодженістю з сучасними вимогами чинних державних документів. Основні положення дисертації апробовані на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і достатньо висвітлені в наукових публікаціях автора.

Автореферат цілком відповідає змістові дисертаційної роботи.

Практичне значення отриманих результатів

Результати дослідження Глеб О. В. є важливим внеском у розвиток й удосконалення теорії та методики навчання української літератури й полягає в розробленні й упровадженні методичного забезпечення процесу формування уміння старшокласників інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори шкільного курсу української літератури. Зокрема, це укладання «Шкільного літературознавчого словника», методичних рекомендацій для вчителів української літератури, які можуть бути використані у процесі викладання фахових дисциплін, спецкурсів, спецсемінарів у вищій школі, у роботі вчителів-словесників, а також для вдосконалення змісту програм і підручників з української літератури й методики її навчання в школі.

Багаторічні напрацювання Оксани Володимирівни викладені у розділах дисертації та у додатках, пропозиції й рекомендації, вміщені у статтях, можуть стати підґрунтам для реалізації на практиці важливих літературно-освітніх завдань.

Дискусійні положення й зауваження

Високо оцінюючи рецензовану дисертацію, привертаємо увагу до її окремих аспектів, що потребують пояснення, уточнення, чи корекції, а саме:

1. У роботі, як уже зазначалося, ґрутовно проаналізовано наукову літературу з означеної проблеми. Проте у підрозділі 1.2. «Проблема інтерпретації ліричних і ліро-епічних художніх творів у європейському та українському літературознавстві та критиці», на жаль, залишилася поза увагою ґрутовна монографія В. Марка «Аналіз художнього твору», у якій серед важливих напрямів дослідження художнього твору названо інтерпретацію і розкодування та у розділі «Художній світ лірики та ліро-епосу» проаналізовано лірику знакових поетів- класиків та сучасників.

2. У підрозділі 2.2 с.116 дисерантка перераховує методи і прийоми, апробовані словесниками в експериментальних класах. Хотілося б уточнити, чи є серед них авторські, і як ці методи та прийоми «працювали» на експериментальних уроках літератури.

3. У розділі 3.2 «Хід експерименту», с.138, умотивовуючи методику текстуального вивчення балад Т. Шевченка, автор використовує термін тип аналізу. У методиці навчання літератури загальновідомі шляхи, види, методи, прийоми аналізу твору. Тому варто розкрити суть означеного терміну.

4. Описуючи хід та результати експерименту (підрозділ 3.3), автор наводить лише окремі уривки з відповідей учнів. Можливо, у «Додатках» варто було помістити більшу підбірку для ознайомлення і висновків про результативність експериментальної роботи,

Зазначені зауваження до дисертаційної роботи здебільшого дискусійного чи рекомендаційного плану жодним чином не применшують її значення і не знижують загальної високої оцінки, проте можуть бути темою дискусії під час захисту результатів дослідження і стимулом для подальших наукових перспектив автора.

Порушена дисертанткою проблема і шляхи її вирішення спонукають до роздумів, полеміки, що підтверджує наукове значення дослідження, його актуальність і важливість для процесу вивчення ліричного твору у середніх навчальних закладах освіти.

Загальний висновок

Дисертація Глеб Оксани Володимирівни «Формування у старшокласників уміння інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори української літератури» є самостійно виконаним і завершеним авторським науковим дослідженням.

Зміст роботи, логіка викладення тексту, наукові і практичні результати свідчать про глибокі теоретичні знання, володіння методами наукових досліджень, уміння розв'язувати складні наукові й прикладні проблеми.

За рівнем наукової новизни та практичним значенням дисертація відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а розроблені в ній теоретичні положення й отримані результати можна кваліфікувати як вагомий внесок у розвиток теорії та методики навчання української літератури. Глеб Оксана Володимирівна заслуговує присудження її наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література).

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови та
методик викладання історико-філологічного факультету
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне) Л. М. Овдійчук.

Підпис Овдійчук Л. М. засвідчує

Начальник відділу кадрів МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука

О. Г. Чепурка